

L'OBRA DE FRANCESC BORRÀS I MONTANER (1769-1837), PROFESSOR DEL COL·LEGI DE CIRURGIA DE BARCELONA

Jacint CORBELLA

Edelmira DOMÈNECH

Introducció. Francesc Borràs i Montaner fou durant molts anys, de 1799 a 1834, dissector anatómic del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona, gaudint fama de cirurgià molt hàbil en les disseccions anatómiques. Fou professor substitut i autor d'un Tractat de Patologia (1820), breu per a l'ensenyament, potser no massa posat en els corrents aleshores moderns, però en el que demostra inquietuds en el camp de la medicina social. Es preocupa de la patologia i condicions laborals dels treballadors, àdhuc d'algun problema de la contaminació. Havia nascut a Falset l'any 1769 i morí a Barcelona el 1837. Quan la Guerra del Francès fou un dels professors que es van quedar, publicà el seu llibre durant el trienni liberal i patí els entrebancs de la política de l'època. Pertanyia a la família de Pere Virgili, que era germà de la seva àvia materna. Fou membre numerari de l'Acadèmia de Medicina de Barcelona des del 1831.

L'origen familiar: Francesc Borràs i Montaner va néixer a Falset el 26 d'abril de 1769. Era fill de Francesc Borràs i Casas, cirurgià, que s'havia casat amb Maria Montaner i Virgili, neboda de Pere Virgili, creador dels Col·legis de Cirurgia i màxima personalitat de la cirurgia espanyola del seu temps. Era germana d'Andreu Montaner que havia estat designat cap del Col·legi de Cirurgia de Mèxic.

Sobre Francesc Borràs no hem vist gaires escrits. La font principal és la nota necrològica que va fer Feliu Janer immediatament de la seva mort (1), que fou recollida principalment en el suplement de Corminas (2) i per Comenge (3). Altres referències són més breus (4).

El pare. Va fer una bona carrera com a cirurgià. Era nascut a la Garriga, fill del cirurgià Feliu Borràs i Cases, que s'havia casat amb Magdalena Cases i el fill per tant portava els mateixos dos cognoms. Consta que es va

matricular al Col·legi de Cirurgia de Barcelona el desembre de 1764. Es va presentar als exàmens per a mestre el 13 de febrer de 1765 i guanyà el grau de llicenciat amb dos exàmens el 27 de febrer del mateix 1765. En el llibre de matrícules de la facultat consta que "está establecido en La Garriga" (5).

Fou metge de l'exèrcit, amb serveis al Regiment d'Alcàntara durant disset anys. El 1775 va estar adscrit a l'expedició d'Alger. La vida itinerant del cirurgià militar el portà, com a mínim, a destins a Alacant, Cartagena (1781), Menorca i al campament de Gibraltar (1782) (6).

El 19 de juliol de 1784 fou nomenat catedràtic del Col·legi de Cirurgia de Barcelona, per a cobrir la vacant de Francesc Puig. Era el segon ajudant consultor del cirurgià major, amb un sou de 9.000 rals. Aleshores consta que era cirurgià del Reial Cos d'Artilleria (7).

L'any 1793, per Ordre de 3 de maig, ascendí un grau, passant a segon mestre del Col·legi, i amb sou de 12.000 rals. Arribà a ser director el Col·legi, fins el 1804, any en que va morir (8). Fou home important, tot i que no de primera fila, a la cirurgia catalana del seu temps.

Formació: Francesc Borràs i Montaner va fer els primers estudis a Falset, i després a La Garriga, Mataró i Barcelona. L'any 1793 el trobem a Madrid, on estudià en el Col·legi de Cirurgia. Fou practicant major de l'infermeria d'aquell col·legi. Després es llicencià i doctorà en cirurgia.

També estudià medicina, en l'etapa de discussions entre dues professions que eren separades i acabaren ajuntant-se. Es graduà com a batxiller en medicina a Alcalà, i continuà els estudis a l'Escola de Medicina Pràctica de Madrid, on es llicencià en medicina.

Exercici a Barcelona. Aviat és nomenat cirurgià major de l'Hospital de Santa Creu de Barcelona i ingressa a la docència en el Col·legi de Cirurgia: l'11 de desembre de 1799 fou nomenat dissector anatòmic. Va estar en aquesta plaça fins a la seva jubilació el 12 de juliol de 1834 (9). Morí tres anys després, el 12 de gener de 1837 (10). Sabem que es casà amb Josepa Güell i que un fill seu, Josep, va néixer a Barcelona el 6 de febrer de 1812.

La seva carrera la Col·legi de Cirurgia no fou excessivament brillant, sembla més d'un substitut permanent que la d'un professor amb ascensos. El 1804 fou cirurgià major de la Ciutadella. Consta també aquest any que li fou interdit l'accés als concursos per a ser nomenat catedràtic (11). Fou professor substitut d'Anatomia, de manera esporàdica. Durant la Guerra del

Francès fou dels professors que es quedaren a Barcelona. Explicà diverses càtedres, per absència dels seus titulars: Anatomia i Embenats, Afectes extens i Operacions, i Parts.

Feliu Janer en fa un retrat molt favorable, reproduït en part per Corminas. El considera un home bo, honrat, que feia la feina ben feta, passant pel món fent poc soroll. Va tenir una formació molt sòlida. Sembla que tenia una gran habilitat en la dissecció, havent deixat moltes peces anatòmiques al Gabinet del Col·legi de Cirurgia. En destaca l'habilitat, coneixements i experiència. Sobre el seu caràcter remarca que era bondadós i pacient (12).

Referint-se al cas de Borràs, i també al de San German, un altre professor liberal, Cardoner apunta que s'emmarca dins de la persecució dels liberals pels reaccionaris (13).

Es autor d'un "Tratado de Patología teórico práctico", en dos volums, publicats a Vic els anys 1820 i 1821.

Se citen com a seves diverses memòries presentades a les Juntes Literàries del Col·legi de Cirurgia, fins a 9 entre els anys 1792 i 1802. Estan signades amb el primer cognom, que és el mateix pel pare (Francesc Borràs i Casas) i pel fill (Francesc Borràs i Montaner), i és difícil destriar-ne la paternitat, i tampoc caldria pensar forçosament que totes fossin del mateix. De fet el 1792 ell encara era estudiant i havia d'anar a Madrid. Per altra banda els treballs s'acaben el 1802, i el pare morí el 1804. Després, durant trenta anys no hi ha més que el llibre de Vic el 1820. Per tant ens inclinem més a pensar que aquestes memòries són fetes pel pare. Consultat el doctor Josep M. Massons, el millor coneixedor de la història del Col·legi de Cirurgia i els metges militars, és també d'aquesta opinió (14). En tot cas el fill no va fer pas gaire carrera després pel que fa a les publicacions.

El llibre

Són dos toms de 138 i 190 pàgines, en format quart, que hem vist relligats còmodament en un sol volum. Pels exemplars de la biblioteca de la facultat de medicina de Barcelona hi ha una nota que diu que estan esporgats. L'aspecte més directament visible d'aquesta censura és esborrar amb tinta l'adjectiu "nacional" en el nom de la impremta que consta a la portada. Això vol dir que els llibres de Borràs foren mirats, i ell pels antecedents que li coneixem, devia ser considerat com a sospitós. Potser convé recordar que en temps dels francesos Borràs fou un dels que es van quedar.

Comenge la considera com una "obra metòdica i útil, reflex dels nous corrents" i que "va tenir acceptació" (15). El mateix Comenge, normalment molt exacte, ajunta a l'índex les referències de pare i fill. Potser el fet que el càrrec del pare (director) i el del fill (dissector, o en algun lloc: director anatómic) tinguin una grafia semblant pot haver ajudat a la confusió, L'anàlisi dels anys permet separar les atribucions.

El llibre és un text de Patologia General. Malgrat que el títol diu "Tratado" ens sembla més aviat un "breviari" (16). Considera que en aquell moment "no hi havia cap llibre que omplís aquesta necessitat" la manca d'un Tractat complet, teòric i pràctic, escrit en la nostra llengua, enriquit amb tots els coneixements..."(17). Explica també en el pròleg de manera clara la seva intenció i limitacions. Es dedica més a explicar la malaltia i el tractament que no pas les idees generals o la interpretació dels mecanismes. Així diu: "el pla que m'he proposat no és cap altre que fer conèixer les malalties, per a l'aplicació dels remeis, sense posar-me en que alguns fenòmens puguin, o s'hagin, d'explicar per lleis químiques, i per aquesta raó crec que no serà de la preferència d'alguns" (18).

Això explica la seva prudència o retracció. Cal tenir en compte que és un text de l'any 1820 i que Wohler no va obtenir la urea fins el 1828, fet que es considera l'inici real del desenvolupament de la química orgànica.

Feta l'explicació del pròleg passa al text. Està dividit en molts capítols (100 el primer llibre i 80 el segon). Gairebé cap capítol sol passar de dues pàgines: pocs són més llargs, i alguns tenen poques línies.

Explica el seu sistema teòric de la malaltia: "El sistema que establiré està fundat en l'Animista i el Materialista... els principis de que depenen les nostres funcions són ... en el mateix ordre en que estan disposades: Ànima, Principi vital, Calor, Sensibilitat, Irritabilitat i Organisme" (19).

Com veiem, malgrat el que diu Comenge, no sembla massa actualitzat, i menys encafa quan llegim el detall del text. Era un llibre pels alumnes i ens sembla menys útil que el que el succeirà, el de Joan Ribot, també professor del Col·legi. No ens entretindrem massa en el detall dels capítols, sinó només en alguns aspectes concrets.

Pot semblar curiós el capítol de l'etiologia, en que divideix les causes de les malalties en tres tipus: "prógimas o constituyentes, predisponentes o peregrumenas y prochatárticas o excitantes" (20).

Més endavant tracta "Del ayre" en general. L'aire pot ser causa de malaltia per diverses circumstàncies: per ser molt fi, molt calent, humit, sec, pútrid o alcali" (21).

En relació amb això, tot i que indirectament, passem a un tema que pot interessar des del punt de vista de la contaminació. Així quan esmenta els "Vapors dels cadàvers". Explica: "Dos són els vapors dels morts. 1er. Quan es podreixen; 2n. El de les sepultures que no s'acostumen a obrir sovint. Aquests són a vegades tan dolents que solen matar de manera sobtada, com es veu tots els dies". I rebla aquesta idea: "l'home és el que es corromp més aviat entre els animals, per això quan hi ha epidèmia s'han d'enterrar profundament, i cremar els cossos i després enterrar les cendres (22).

Un pas més endavant tracta de les olors, els vapors mefítics, i considera algun tema que avui relacionaríem amb la medicina del treball. Ell ho explica dins de les causes de la malaltia, tot i que l'etiologia ja ha quedat lluny en el text. Així ens parla dels assaonadors: "no obstant els seus colors són pàlids, caquètics..."; dels bregadors: "els bregadors de cànem i llí estan també molt exposats... a hemoptisis, asma, malalties erisipelatoses, sequedat... poden morir molt aviat i pocs arriben als quaranta anys". Àdhuc hi ha una cita de Ramazzini (23).

Segueixen comentaris sobre el tabac, que evidentment forma part dels vapors. Diu que és un "excel·lent estimulants de certes parts i sedant dels nervis... En estat de fum és antiespasmòdic, però si se'n fa molt ús és debilitant i sedant".. Recorda que se'l recepta en el cas de vòlvul de budell, en les obstruccions o "miserere" i n'esmenta moltes accions: "és emètic, alterant, errino (sic), purgant, tònic, debilitant o sedant" (24).

Després no deixa de fer al·lusió al perill dels vapors dels cadàvers a les esglésies. Assenyala: "A les esglésies hi ha fermentacions de totes les classes, doncs a elles hi va tot el dolent del cos i la casa... Quan ha de ploure es noten més les olors mefítics i aleshores és quan s'agafen més malalties "Y estas de muy mala casta" (25).

Hi ha referències a la pols dels carrers i als camins: "En els camins que són molt transitats hi ha basses, pels animals que orinen i amb això es pot deduir que tots els llocs propers han d'estar molt exposats a tercianes" i fa referència a que "la gent pobre no hagi de patir tants mals" (26).

En una explicació que sembla que tingui un fil de continuïtat, arriba a les mines. Té una visió crítica de l'explotació minera i de com es tracta als treballadors: "Si els homes s'haguessin conformat només amb donar valor al que hi ha sobre de la terra, no tindríem tants suplicis com els que ara es veuen: les poblacions serien més nombroses del que són ara sinó hi haguessin les mines" I n'explica diferents afeccions: asfíxies i còlics principalment (27).

Després venen els metalls. Aquí també mostra una visió crítica front al risc de contaminació i de defensa dels treballadors. Així quan comenta: "els encanyats de plom que porten l'aigua a les fonts i no deixen de perjudicar, perquè l'aigua es carrega de plom" o bé el cas del tremolor dels dauradors exposats al mercuri, o altres riscos del plom i del coure, entre les causes de patologia (28).

Més enllà els aliments, les fermentacions dels productes naturals, les begudes inclòs el vi, i l'exercici físic. D'aquest en diu que ha de ser proporcionat per a cada persona i és molt necessari per a conservar la salut i la vida.

El primer tom s'acaba amb el capítol 100, que tracta de "les passions de l'ànim". En el segon tom segueix la numeració dels capítols i fins el 109 enfoca problemes que ara podríem considerar com a més psicològics. No arriba de fet a la psicopatologia. Tracta de l'amor, l'alegria, la ira, la por i el terror, la tristesa, l'enyorament, el pudor, el son i la vigília, l'excés de son (29). Tots ells molt breument.

Segueixen els verins, tractats en un capítol prou curt (30), i altres capítols, gairebé tots breus. Torna a tenir una certa consistència la part dedicada als medicaments, la terapèutica, de gairebé cent pàgines. Són vint-i-cinc capítols, la majoria descriptius dels diversos grups de substàncies.

En resum és un llibre breu, curt per la seva intenció, un compendi potser no massa posat al dia. Però junt amb aquesta crítica cal esmentar alguns aspectes més positius: la visió social, la valoració del treballador i el risc que representen algunes activitats: minaires, dauradors, altres. També el risc de la contaminació, amb al·lusions concretes, des de l'aigua amb contingut de plom a l'aire de les esglésies. Recordem que ja estava manat, des de feia alguns anys, però sovint sense complir, que no s'enterressin els cadàvers dins de les esglésies i que es fessin cementiris fora del recinte de les ciutats.

Pel que es diu en aquest llibre podem intuir que l'autor tenia una visió crítica, probablement en un sentit que aleshores en diríem liberal: demostra una preocupació per diversos aspectes socials. Des d'un punt de vista docent és metòdic i ordenat, però també breu i no massa actualitzat.

NOTES

1. Janer, Fèlix: "Elogio histórico del Dr. D. Francisco Borràs" Barcelona (Manuel Tejero) 1838. cit. Usandizaga, p. 239. No l'hem pogut veure.
2. Corminas, Juan: "Suplemento a las memorias para ayudar a formar un diccionario critico de los escritores catalanes..." (és el suplement del Torres-Amat), Burgos (Impr. De Arnáiz) 1849, pp. 52-54.
3. Comenge, L: "La medicina en el siglo XIX" Barcelona (Espasa) 1914, pp. 186 i 311.
4. Esmentat també a: Chinchilla, A: "Anales históricos de la medicina en general y biográfico bibliográficos de la española en particular " Valencia , 1841-1846. v. t. IV, p. 524. Hi ha errors entre pare i fill.
--v.t. Elias de Molins, Antonio: "Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX", Barcelona, 1889-1895, 2 vols. v. t. I, 313.
5. Libro de Matrículas del Real Colegio de Cirugía de Barcelona en 1762, libro 1º. (115). fol. 105.
6. Calbet, JM; Corbella, J: "Diccionari Biogràfic de Metges Catalans" Barcelona (Fund. Salvador Vives Casajuana - Seminari Pere Mata) 1981-1983, 3 vols. v. I, p. 90, núms. 730 i 731.
7. Usandizaga, Manuel: "Historia del Real Colegio de Cirugía de Barcelona (1760-1843)" Barcelona (Ajuntament de B. Institut Municipal d'Història) 1964. p. 159 i segs.
8. Calbet-Corbella, loc. cit.
9. Ibid.
10. Janer, F: loc. cit.
11. Cardoner, A: "Creació i història del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona" in Tres Treballs premiats en el concurs d'homenatge a Gimbernat, Barcelona (Lab. Cusi), 1936, pp. 153-218. v. p. 188.

12. Janer, F: loc. cit. Recollit per Corminas (v. nota 2).
13. Cardoner, A. loc. cit.
14. Comunicació personal.
15. Comenge, L: loc. cit.
16. Borrás, Francesc: "Tratado de Patología teórico práctico", Vic (Imp. Valls), 1820-1821, 2 vols.
17. pròleg, sense paginació, (però p. 1). Quan parla de la llengua es refereix al castellà.
18. Ibid. pròleg, s.p.
19. Ibid. p. 1.
20. Ibid. cap. 23, pp. 50 i 51.
21. Ibid. cap. 25, p. 53.
22. Ibid. p. 83.
23. Ibid. v. pp. 90., 94 i 95.
24. Ibid. cap. 72, p. 96.
25. Ibid. cap. 73, p. 97.
26. Ibid. cap. 76, p. 99.
27. Ibid. cap. 77, p. 99.
28. Ibid. caps. 78 a 83, pp. 100 a 112.
29. Ibid, t. I, cap. 100, pp. 133-135, i tom II, caps.101-109, pp. 1-15.
30. Ibid, II, cap. 110, pp. 15-17.